

Justitsraad SCHLEGELS
Betrægtninger

over

Danske Landkort

fra de ældste indtil de nyere Tider.

Da Landets Historie er een af dette lærde Selskabs fornemste Hensigter, saa troer jeg, at en Afhandling over den med Historien saa noie forbundne Geographie ikke vil agtes for uvedkommende eller ubehagelig. Jeg finder alt iblant Selskabets Skrifter en udførlig Afhandling over de gamle Grækers og Romeres Kundskab om de Nordiske Lande, hvorved Herr Justitsraad Schøning har udbredet et nyt Lys over denne saa mørke og forviklede Materie. Min nærværende Hensigt er, at anstille Betragtninger over Landkort, som vedkomme de Danske Stater, fra de ældste Tider af indtil de nyere; at vise, hvad der er skeet indenlands for at tilveiebringe en noiere Kundskab om Fædernelandet, og hvad udenlandske Geographer har udrettet; hvilke Forsøg ere komne Sandheden nærmest, eller hvilke Forfattere og Kunstnere, ved ikke at føre sig deres Formænds Glid til Nytte, ved Skiodesløshed og falske Begreb, mere har forværret end forbedret Geographien. Nu, da man har den Lykke, at kunne bruge de under Societetets Dypsyn efter en noiagtig Opmaaling udgivne Landkort over den største Part af Sielland, kan man bedre, end nogen Tid tilforn, bedømme de øvrige Landkorts Noiagtighed, og skionne, hvilke af dem mere eller mindre har nærmet sig Sandheden.

Som over alle Videnskaber, saa kan ogsaa over Geographien, og dens adskillige Dele, med største Nytte udarbejdes en lærd Historie, eller en kritisk Beskrivelse over dens Oprindelse, Fremgang og nærværende Tilstand. Landkort ere det rette, ja eneste Middel, at give tydelige Begreb om Geographien, og at male for Dine og Indbildningskraften, hvad de beste Beskrivelser kunns ufuldkommen kan tilkiendegive. Men den Konst at bruge dem med Forsigtighed, at bedømme deres Tilforladelighed og forskiellige Værd, er ei af de letteste. Saa stræbsome og bemidlede Elskere af Geographien kan samle de dertil fornødne Hielpemidler; og der udføres ikke en ringe Grad af Altsomhed og Ovelse, at sammenligne adskillige slags geographiske Arbejder, og at kiende deres Fortrin og Mangler.

Der var vel skeet i Begyndelsen af dette Seculum nogle Forsøg til at samle historiske Efterretninger om Landkort. Men den ærbørdige Eberhard David Hauber, en Zittor for denne Stad i Lærdom saavel som i Dyd, har overgaaet dem ved et Ungdoms Arbejde, som endnu er det beste i sit Slags, og dog kunns Planen til et større Verk. Det fører Titel: *Abriß und Versuch einer umständlichen Historie der Landcharten und der Geographie, Ulm 1724.* Dertil har han føiet, *Ulm 1727: Nützlicher Discurs vom gegenwärtigen Zustande der Geographie, besonders in Deutschland, nebst Vorschlag zur weitem Verbesserung derselben; hvorhos ogsaa findes nogle Tillæg til det forrige Skrift.* Vel har den salige Hauber ikke udført sin vidtloftige Plan, men han har fortsat dette Studium sin Livstid; han har efterladt en talrig Samling af Landkort; han er den, som har opvakt, her i Kiøbenhavn, hos en Büsching den udmerkede Drift til Geographien, Naturen havde lagt i ham, og jeg selv har havt med denne i sin svageste Alder beleevne og elskværdige Mand adskillige fornøielige Samtaler over geographiske Ting. I det første Skrift af den sal. Hauber meldes noget p. 99 og 100 om Landkort over Danmark, Slesvig, Norge og Island; og hvor lidet det end er, har man Marsag at forundre sig over Forfatterens vidtudstrakte Kundskab.

er udgivet uden for Danmark, da han endnu opholdt sig i Hertugdomet Würtemberg.

Den efter Fortieneste berømte Büsching melder i Indledningen til hvert Lands Geographie noget om de ældste og de meest brugelige Landkort, saa vidt Hensigten udfordrer. Han nævner dem om Danmark I Deel p. 106, dem om Slesvig p. 231, dem om Norge p. 288, dem om Island p. 360; og dem om Holsten i III Deels 3 Bind p. 382, altsammen efter den nyeste Udgave af 1770 og 71.

Hensigten af denne Afhandling udfordrer, at være mere udførlig, ikke saavel ved at give en Fortegnelse over mange Landkort, (hvilket jeg vel kunde, da jeg har et anseeligt Forraad ved Haanden) men ved at sammensligne og bedømme dem, som meest udmerke sig, og derover at anstille, efter Omstændigheder, kritiske, historiske eller mathematiske Betragtninger. Jeg har ogsaa den Fordeel, tildeels ved lærde Benner's Hielp, at kunne bruge Subsidier, som ikke har været bekendte for mine Formænd, eller dog af dem i denne Hensigt ikke brugte.

Unegteligt er det, at de Gamle har havt ganske rigtige Forstillinger om de Dele af Verden, som de kiendte; de har ogsaa tegnet Landkort; men de vare sieldne, og naaede just derfor ikke en vis Grad af Fuldkommenhed; thi dem manglede den først for 300 Aar siden opfundne Kunst at gjøre Raaberstik og at afstrykke dem. Rums to Levninger af denne geographiske Alderdom ere komne til os; den saa kaldte Tabula Peutingeriana, og de Kort, som ere fundne ved et Manuskript af Ptolemæus, og som Agathodæmon skal have tegnet.

Tabula Peutingeriana er 1753 i et eget Verk udgivet af det keiserlige Bibliothek til Wien. Jeg har den ældste Udgave for Diene, som findes i Abrahami Ortelii theatrum orbis terrarum parergon, eller den Deel af Ortelii Arbeide, som angaaer den gamle Geographie. Der findes dette Verk under Titel: Tabula itineraria antiqua, tilegnet den da værende Eier af denne rare Tegning, Marcus Welser, Patricius i Augsburg, i Aaret 1598, og afdeelt

i 8 Segmenter. Tegningen forestiller de Landstrekninger og Ryster fra Hispanien til Indien, og vedkommer ikke nogen Deel af Skandinavien. Dog kan den have sin Nytte i vores ældste Historie, for de Lærde, der opsoge de Nordiske Folkes Stammefædre ved Pontus Euxinus og Palus Mæotis. Thi der seer man, hvad for Esterretning Romerne har havt under de senere Reisere om de i disse Egne boende Folkelags.

Uf større Brugbarhed i Henseende til Danmark ere de saa kaldte Ptolemæiske Kort. De ere alt i Aaret 1482 udgivne i Rom, og ved Nikolaus, en Tydsk ellers ubekjendt Mand, tilegnede Pave Paulus II. Jeg eier dem i en nyere og finuk Udgave, Utrecht og Franeker 1695. Uf de ti Kort, som i dette Verk angaae Europa, er det fjerde exhibens Germaniam & Galliam Belgicam. Der forestilles Cimbrica Chersonesus, Norden for Elven, som en stor Halvøe, der bøier sig mod Osten, og paa den findes følgende Folkelags antegnede: Cimbri, Charudes, Phundufii, Chali, Cobanti, Singulones, Sabalingii, Saxones. Ved den vestlige Side af Halvøen staaer overst Alociæ insulæ tres, og videre ned Saxonum insulæ tres. Isteden for de store Der Sieland og Fyen, seer man her tre Der af maadelig Størelse i een Linie, og isteden for Skaane og de tilgrændsende Riger Norge og Sverrig, en De tegnet, som er vel større, end de ommeldte tre, dog i Omkreds ikke udgjør saa meget som Chersonesus Cimbrica. Denne store og de tre mindre Der kaldes tilsammen Insulæ Scandiæ quatuor, og paa den store settes disse Folkelags: Phavonæ, Chædini, Phiresii, Levoni, Gutæ, Dauciones. Det sidste Navn er især mærkværdigt, da Herr Kammerherre Suhm finder her det ældste Spøer af det Navn Danske. Jeg opholder mig ikke med videre Undersøgelse over disse Navne, siden Herr Justitsraad Schønning alt har, saa vidt det er mueligt i disse mørke Ting, forklaret dem efter Ptolemæi Tert, i den ommeldte Afhandlings 5 Capitel, især s. 15—19. Kunns vil jeg erindre, at det Ptolemæiske Kort setter de Skandiske Der, liggende omtrent midt for Chersonesus Cimbrica, under 58° Brede, hvilket kunns om 2 Grader viger fra den nu bekiendte Sandhed.

hed. Længden er paa disse Kort tallet 10 til 12 Grader videre mod Vesten, end som nu skeer almindeligst, da de fleste Geographer, for at sette hele Amerika i et andet Hemisphær, end de tre forhen bekiendte Parter af Verden, have fundet det tienligst, at trekke den første Meridian igiennem den Canariske De Ferri. De Gamle holdt vel insulas Fortunatas, hvorunder de uden Tvil forstode de Canariske Øer, for de yderste Grændser af den da bekiendte Verden; og derfor findes paa Tabula universalis juxta Ptolemæum den første Meridian trukket noget Vesten for Insula Fortunata. Men de kiendte ikke saa noie deres Beliggenhed; derfor falder paa det beskrevne Kort Spidsen af Chersonesus Cimbrica, eller det nu værende Skagen, under 40° Længde, da den paa de beste nye Kort settes under 28° , fra Den Ferri at regne.

Hvor urigtige og usuldkomne disse saa kaldte Ptolemæiske Kort end ere, saa skylder dog Geographien dem meget. Efterat Videnskaberne blomstrede paa ny i det femtende og sertiende Aarhundred, efterat Bogtrykkeriet og Raaberstifterkonsten gjorde mange Kundskaber almindelige, som før vare en Eiendeel for saa flittige Mænd, der havde den Lykke at komme over gode Manuscripter, og den Gave at bruge dem, saa kunde efterhaanden de fleste Lande i Europa fremvise store Mænd i adskillige Videnskaber. Men een af de allervanskeligste Sager var det, at bringe Geographien i Høide, omendskiont den nu var beriget med en ny Verdens Opdagelse, og man nu havde fuldkommen Overbevisning om den vigtige Sætning, at Jorden er en Kugle. Derved gjorde man sig vel rigtige Begreb om det Hele, men noiagtig Kundskab om Dele, og deres Forhold imod det Hele, savnedes endnu længe. Indtil man havde af den nyere Tid en tilstrækkelig Mængde geometriske Opmaalinger og trigonometriske Prover, gode Topographier, tilforladelige astronomiske Jagttagelser om Bredden, og hvilket især er vanskeligt, om Længden, var det ikke mueligt, at tilveiebringe gode Landkort over sit eget Fædreland, langt mindre at forestille Europas Riger i deres rette Forhold. Den første Udgiver af en Samling af trykte Landkort, Sebastian Münster, født i Pfalz

ste, eller andre langs Kysterne i Østersøen liggende Øer. Det samme, som skeet er, med de østlige Kanter af Scanzien, har han da gjort, i Hensigt til de Vestlige, nemlig anseet alle Øer for Deele af Scanzien, og henregnet dem dertil. De Danske, siger vor Skribent viidere, have fordreevet Herulerne fra deres Boepæle. De Heruler maa da engang have beboet Halland og Skaane: men om dem meere, naar vi komme til *Procopius*, og hans Beretninger, om vor Norden. Her vende vi os strax, til de hos Jornandes næstfølgende Karle, de Grannier, de Aganzier, de Unixer, de Ethelruger, de Urochiraner. Med de Granniers Navn, synes rimeligst at være sigtet til Indbyggerne, i nu værende Bahus-Leen, som de Gamle kaldte Kanarike; de kunne paa intet Sted beqvemere sættes. De Aganzier blive vel paa intet andet Sted at finde, end i nu værende Skaane. For Skanzier, have visse sagt Kanzier og Ganzier, liigesom i endeel Haandskrivter, for Skandinavia, staaer Randinavia og Ganganavia (a); men den Bogstav R er efter den Slaviske Udtale tillagt, som tilforn er viist (b). I de Unixers Navn maa Navnet Unilæ eller Vinuli stikke; paa anden Maade veed jeg ei at finde det igien: men om de Vinuler meere, i Afhandlingen, om Pauli Diaconi Beretninger, vor Norden angaaende. Navnet Ethelrugi troer jeg at bemærke det samme, som de fornemste, de største Rugier, de, der havde været Rugier-

nes

(a) See Salmassii Exercitat. Plinianæ, pag. 164.

(b) See foregaaende §. 26.

mueligste Fuldkommenhed. De soiede til deres Landkort udførlige Beskrivelser, og viiste sig derved ikke blot at kiende Stedernes Navn og Beliggenhed, men ogsaa Landenes Beskaffenhed og Regieringsform. De lode ogsaa deres Landkort ikke mangle den udbortes Skønhed og Pragt, som saa meget beundres i de ved en Nikolaus Jensen trykte Bøger. Nu gjør endog rige Officiner et slags Haandværk af, i Hast at udgive de Kort, som ved Tidens Omstændigheder best kan finde Afgang, at copire andres Arbejder, uden at give Forfatterne den tilbørlige Ære, at sammensætte nye Kort af ældre, uden at rette de Feil, som ved andre lærde Mænd ere viiste, ja der ere vel nye Kort til, som i grove Feil langt overgaae de ældre. Det kommer fornemlig deraf, at den ved Landkort, saavel som ved Skrifter, fornødne Correctur behandles med Skiddesløshed, og vel ganske forsømmes. Derfor har ogsaa Verden i disse sidste to hundrede Aar ikke gjort saadan Fremgang i Geographien, som vel kunde ventes. Herr Over-Consistorialraad Büsching regner, at man i alt nu haver over 17000 Landkort, men at kun den tiende Part deraf ere Originaler; og hvad for Originaler ere ikke en Deel af dem?

Af Gerhard Mercators mindre Atlas har jeg et latinsk og et tydsk Exemplar for Dine, begge trykte i aflang Format af liden Folio, og forøgede ved Jodokus Hondius. Paa det latinske Exemplar staaer Amsterodami, excusum in ædibus Jodoci Hondii, og under Fortalen Aarstallet 1607; paa det tydsk Exemplar Amsterodami ex officina Jo. Janssonii 1631. Begge Udgaver indeholde samme Kort, som vedkomme de Danske Stater, men Kaa-berpladerne har ikke været de samme. Man seer her 1) Norge tillige med Sverrig, men uden at angive Grændsen imellem disse Riger. Alleene noget af den sydlige Grændse findes aftegnet i den tydsk Udgave. 2) Danmark i Almindelighed, tillige med Skaane, Slesvig og Holsten. 3) En Part af Jylland fra Horsens af til noget over Limfjorden. 4) Holsten med den sydligste Deel af Slesvig. 5) Fyen med Langeland, Arrøe og Allsen. Man kan

ikke noksom domme om Mercators egen Glid, efter disse længe efter hans Død besørgede Editioner, og man merker alt i dem en For- mindskelse af Glid hos de senere Geographer. Thi den tydske Ud- gave, giort 24 Aar efter den latinske, som ogsaa angiver nogle Ting, hvilke først i dette Tidrum vare foresaldne, (f. E. her nævnes Gothenborg, anlagt 1609, altsaa to Aar efterat den la- tinske Atlas var udgiven) er dog i mange Henseender slettere. Kortet over Norge i den latinske Edition har Oslo og Bardøhus. I den tydske ere begge Steder udeladte. Oslo afbrændte i Aaret 1624, og dette kan have givet Anledning til Udeladelsen; men strax derefter blev den nye Hovedstad Christiania opbygget, og den skulde dog vel staae i et Kort af 1631. Til at forbigaae det fra gammel Tid velbekiendte Bardøhus, kan ingen anden Nar- sag være end Skiodesløshed. Paa det ældre Kort i denne min- dre Atlas ved Mercator skilles Laaland og Falster, ligesom det er, kuns ved et smalt Sund, paa det nyere settes disse Der ligesaa langt fra hinanden, som fra Noen og Sieland. Odensee Fiord er paa det ældre Kort tilkiendegivet, men paa det nyere forvand- let til en Aae. Kuns nogle faa Ting angives rigtigere paa det nyere Kort. F. E. Isefjorden er her dog adskilt i sine to Arme, den egentlige Isefjord og Kjøskilde Fiord, da den paa det ældre Kort var tegnet kuns som en enkelt Fiord.

I Henseende til Brede og Længde vige disse Udgaver af 1607 og 1635 stærk fra hinanden; et tydeligt Bevis, i hvilken Uvished man da endnu har svævet, da man dog ved Tycho Brahes Ob- servationer kunde have bedre Dphlysning. Efter den latinske Ud- gave af Mercators mindre Atlas, hvor Graden er deelt i 6 Par- ter, settes Kiøbenhavn's Brede paa 56° og omtrent $20'$; og dens Længde 35° . Efter den tydske Udgave, hvor Graden er deelt i 12 Parter, settes Bredden 55° og omtrent $45'$, hvilket meget nærmer sig de tilforladeligste Observationer; Længden derimod er angivet $44^{\circ} 20'$. Typus orbis terrarum i samme Atlas viser, at den første

første Meridian ikke er trukken igiennem de Canariske Der, men igiennem een af de Azoriske, som dog ikke er navngiven. Samme kan ikke være den af andre Geographier dertil antagne De Corvo, men er een af de østligste. Tallede man fra Den Corvo af, saa vilde Kiebenhavn's Længde kun være omtrent 43°.

Jeg kommer nu til Ortelius. Uagtet al anvendt Umage har jeg ikke endnu seet alle Skrifter af denne berømmelige Mand, som har gjort sig endnu mere fortient om Geographien, end Mercator. Jeg har kun hans Theatrum orbis terrarum parergon, og hans Thesaurus geographicus for Dine. Af det første Bærk er der en nyere Udgave, som er besørget ved Balthasar Moretus, Antverpiæ ex officina Plantiniana 1624. Det er med Flid udarbejdet, og viser stor Belæsenhed i classiske Auctorer, men angaaer aleene den gamle Geographie. I det lidet, hvad her vedkommer Danmark, følger han de Ptolemæiske Kort, undtagen at her ogsaa findes Spøer til de under Sieland og Fyen beliggende Der, som Laaland og Falster, hvilke her kaldes Hemodes insulæ. Thesaurus geographicus recognitus & auctus, Antverpiæ ex officina Plantiniana 1569, er et Lexicon over den gamle Geographie, opfyldt med stor Lærdom, men uden Landkort. Men det er ved en mærkværdig Omstændighed i den Danske Historie, at Ortelii Landkort over sin Tids Geographie, som jeg ikke endnu har seet, særdeles interessere. Han har selv anseet den nyere Geographie for sin Hovedsag, og uden Tvil derfor givet sit Bærk over den gamle Geographie Titel af Parergon. Om hans nye Kort over Norge kan anføres en Efterretning med samme Nødsed, som om jeg havde seet det. Sal. Etatsraad Slangé fortæller i Historien om Kong Christian IV. p. 128 under Aaret 1597 følgende Tildragelse. Sverrig sluttede en Fred med Rusland i Aaret 1595 i Teusfin ved Novograd. Een af Freds-Artiklerne var, at Rusland afstod sine formentede Rettigheder til det Norske Lapland eller Finmarken, saa og til en Part af den paagrændsende Norske Pro-

vinz Nordland til Sverrigs Krone. Thi Regenterne i Sverrig, især Carl IX, som da allerede under Navn af Hertug havde den høieste Magt, søgte uformert at tilegne sig denne vel lidt beboede men dog vidt udstrakte og i flere Hensigter betydelige Part af Norge, for at have Seilads og Fiskerie i Nordhavet ligesom i Østersøen, og for at eie Lande imellem de Danske Stater og Rusland, for hvis gode Forstaelse de Svenske den gang frygtede. Hvor ugrundet denne Paastand var, har Herr Justitsraad Schöning viist, i den alt 1751 udgivne Norges gamle Geographie. Thi de første Norske Konger have været Herrer over hele Lapland, og det er først i senere Tider, at Svenske og Russer have tilegnet sig en stor Deel deraf. Den ommeldte Fredsartikel blev holdt hemmelig, og var endnu længere bleven dulgt for Kong Christian IV, hvis ikke denne lærde Herre havde været saa opmerksom paa den da opblomstrende Geographie. Han lod fra Antwerpen forskrive de Landkort, som de berømte Geographer Ortelius og Hondius nylig havde udgivet. Da saa han et nyt Kort over Norge og Sverrig, hvori Finnmarken og Nordlandene indtil Titishord vare afdelte fra Norges Rige, og betegnede med samme Farve, som de Lande, der hørte under Sverrigs Krone. Christian IV lod strax skrive til Ortelius, for at forneme, af hvilke Aarsager han havde gjort det. Denne svarede, at han havde fulgt et nyt Skrift, som var trykt i Rochelle over den forledne Svenske og Russiske Krig, udgivet ved en Fransk Capitain, som i samme Krig havde tient de Svenske. Denne Forfatter havde i et kort Begreb anført Fredspuncterne, og deriblant, at Storfyrsten ikke skulde forhindre de Svenske, at kræve Skatt af de Lapper, som boe fra Østerbotn til Malanger; saa skulde ikke heller Kongen af Sverrig hindre Russerne at oppebære Skatt af de Lapper, som ligge under det Danske, saa og Kerholm og Kola. Jeg anfører dette Sted med nogle Forandringer, for at vise Sagens Sammenhæng, og har oplyst det ved to Anmerkninger i min Udgave af Kong Christian IV Historie, II Bog p. 251 — 253. At denne

denne Sag har været af store Følger, er viist paa andre Steder. For at vedligeholde sin Høihed over disse langt fraliggende Egne, og for at forekomme alle Indstrigelser og Misbrug, var det just, at Kongen selv paatog sig 1599 den besværlige Reise indtil paa hin Side Bardobus, som er beskrevet af Jonas Carissus, og ved mig udgiven i Samlingen til den Danske Historie, I Binds 4 Stykke. Det var og fornemelig denne Paastand af Carl IX, som endnu mere maatte falde betænkelig for Christian IV, da 1609 Gothenborg blev anlagt, og da dens Borgere fik et Privilegium, at fiske under de Nordlandske og Finmarkske Ryster, ligesom de vare Sverrig tilhørende, at den blodige saakaldte Calmariske Krig opkom i Aaret 1611. Kong Gustav Adolf frasaldt denne Prætension ved Freden til Knærod 1613, og fra den Tid af er Norge ikke mere bleven foruroliget inden disse sine gamle Grændser.

I den ommeldte Bildfarelse undskyldes Ortelius billig, men ikke saa hans Eftermænd. Neppe har Ortelius selv havt Leilighed at rette det Feilagtige i sit Kort over Norge og Sverrig; thi han døde alt 1598 som en gammel Mand. Hans Eftermænd, som kunde være fuldkommen oplyste, især siden 1613, da Fredsfordraget til Knærod blev sluttet og bekiendtgiort, har dog i lang Tid bibeholdt den falske Afdeling. Saa gaaer det til i Geographien, at Feilene, som Ukrud, forplante og forbrede sig, og ikke uden Møie og ligesom med Magt kan udryddes. Det kommer vel fornemelig af Ortelii Bildfarelse, og den Uvished, man siden geraade i, at i begge ommeldte Udgaver af Mercators mindre Atlas Grændsen imellem Norge og Sverrig er bleven ubestemt. Dog er den ældre endnu taaleligere end den nye. Thi hin setter dog det Navn Norvegia saaledes, at det gaaer langt Norden over Tronhiem; denne har udrykket Navnet Norvegia Sønden for Tronhiem, og benævner det Norske og Svenske Lapland tillige, øverst mod Norden Scriciania, og videre ned Fin-

marchia. Paa et Kort over Norge og Sverrig, som er udgivet i Amsterdam ved den bekendte Fridrich de Witt, er ogsaa Finmarken og Nordlandene fra Titisfiord af kiendelig adskilte fra Norge. Kortet er uden Narstal, men henhører til Midten af forrige Seculum. Selvsamme Afdeling forekommer endaa i Johan Blaevs store Atlas, hvor der findes et Kort over Norge aleene; der er Finmarken ganske udeladt, ligesom Norge uvedkommende, og af Nordlandene findes her kun Egnen fra Titisfiord og Malanger, og den afdeelt med en egen Farve, da dog Grændsen imellem de fire Norske Stifter ikke engang med punctionerte Linier er angivet. Og dette Kort er endda i Aaret 1663 tilregnet K. Christian V som Kronprinds.

Jeg har ogsaa af ældre Kort P. Bertii tabulas geographicas contractas, udgivne i Amsterdam hos Jodokus Hondius 1616. Bertius var ogsaa født i Nederlandene 1565, og har været Professor i Leiden, men er i sin Alder gaaet til Paris og død som Kongelig Cosmographus 1629. Hos ham findes følgende Kort, de Danske Stater vedkommende, og forsynede med korte latinske Beskrivelser: 1) Danmark ved p. 425. 2) Norge og Sverrig sammen ved p. 427. 3) Island ved p. 68. 4) Grønland ved p. 64. og 5) Ditmarsken ved p. 422. Man seer altsaa, at Ordenen er intet mindre end systematisk. Kortene, som ere i liden Format, ere ikke heller nær saa gode, som Mercators. I Sælland er f. Ex. aldeles ingen Fiord angiven, i Jylland sees vel Limfjorden, men ganske urigtig afbildet. Kiøbenhavns Brede er her under 56° , altsaa rigtig nok bestemt, Længden er sat paa $33^{\circ} 24'$. Efter hans Typus orbis terrarum, trekker han den første Meridian midt imellem de Canariske og Azoriske Øer, og saa er Længden ikke urigtig angiven.

Jeg kommer nu til en navnkundig indenlandsk Mand. Tycho Brahe har vel ikke selv udgivet Landkort, men ved
astrono-

astronomiske Observationer hjulpet til at giøre Geographien mere fuldkommen. Danmark har, ved beklagelige Omstændigheder, hvorved han selv ikke var uden Skyld, mistet denne store Mand i hans sidste Livsaar, saa og de fleste af hans Instrumenter; dog har det forvaret hans Manuscripter som en vigtig Skatt, og Kong Friderich III havde bestemt dem til Trykken paa sin egen Bekostning. Hans Navn er endnu i stor Ære over hele Europa, omendskiont man ikke bifalder alle hans Meninger. Brugbarheden af hans Jagttagelser blev indseet i Frankrig, da under Ludvig XIV, tillige med andre høie Videnskaber, Astronomien og Geographien med største Fremgang dyrkedes. For at føre sig dem til Nytte, eragtedes det fornødent, noie at forsikre sig om Uranieborgs egentlige Brede og Længde. Den berømte Mathematikus Picart har udtrykkelig derfor besøgt Danmark i Aaret 1671 og beskrevet sin Reise. Ved samme Leilighed fik han Tycho Brahes Manuscripter med sig til Paris. Dog maae de være tilbagesendte, da mig er viist paa det Kongelige Bibliothek et Skab, hvori de endnu skal glemmes.

Iblant andre anseelige Mænd, som Tycho Brahe har dannet, var ogsaa Wilhelm Blæuv, hvilken, omendskiont han siden i Amsterdam forestod en Boghandling og en Landkort-Officin, har gjort sig meget fortient baade i Astronomien og Geographien. Thi han har forfattet gode Skrifter af begge Slags. Man har af ham: *Institutio astronomica de usu globorum & sphaerarum caelestium & terrestrium*. Originalen har været paa Hollandsk, men er oversat paa Latin. Jeg eier deraf to Editioner, begge trykte i Amsterdam, efter hans Død, hvilken indfaldt 1638. Den ene apud Johannem & Cornelium Blæuv, som vare hans Søner, 1640, den anden hos den ene Son Johannes aleene 1655. Ingen Udenlandsk har vel oprettet saa prægtigt et Monument til Danmarks Ære, som denne Wilhelm Blæuv, og det skeede fornemelig af Taknemelighed imod hans
Lærer

Lærer Tycho Brahe. Det findes i den store Atlas af 12 Bind, hvortil han har lagt Grunden, omendskiønt jeg kiender den først udgiven ved hans Søn Johan i Aaret 1663. Næsten den hele første Deel angaaer Danmark og Danske Sager, tillige med Norge og Hertugdomet Slesvig. Den bestaaer af 61 vel illu-
 minerede Kort, og ved hvert af dem findes en tilstrekkelig Beskrivelse. Jeg har kiendt denne kostbare og nu sieldne Atlas i sal. Grev Rantzovs Bibliothek, og til nærværende Brug har Herr Kammerherre Suhm havt den Godhed at laane mig sit Exemplar. Kortet over Den Hven giver noksom tilkiende, hvem han har havt sine Indsigter at takke for. Dets Opkrift er: Insula Hvæna a Guiljelmo Blaev, quam sub Tychone astronomiæ operam daret, delineata. Kortet er af Sønnen Johan Blaev tilegnet den berømte Professor i Kiøbenhavn Christen Longomontan, med disse Ord: Olim parentis sui sub Tychone condiscipulo. Ved at forestille eet af Instrumenterne paa Uranieborg, en Qvadrans muralis, har han tillige afbildet Tycho Brahe selv og hans mange Discipler, saa og de Konstnere, som vare i hans Tjeneste, hver paa sin Maade syffelsatte med lærde og nyttige Forretninger.

(Fortsættelsen følger.)

